

خوانش تطبیقی حضور راوی نامعتبر در رمان‌های سن عقل از ژان پل سارتر و ناقوس از آیریس مرداک

ملیحه‌السادات بنی‌فاطمی^{۱*}، جلال سخنور^۲

۱. دانشجوی دکتری ادبیات انگلیسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

۲. استاد ادبیات انگلیسی، دانشگاه شهیدبهشتی

دریافت: ۱۳۹۸/۳/۱۴

پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۱۲

چکیده

تحقیق حاضر، با تمرکز بر روایت‌شناسی، به بررسی تطبیقی رمان‌های سن عقل از ژان پل سارتر و ناقوس از آیریس مرداک می‌پردازد. تمرکز اصلی این تحقیق بر راوی نامعتبر است؛ مفهومی محبوب در دنیای کنونی که بشر در آن از سوء تفاهم‌ها رنج برده و طعم ناکامی زبان را در انجام رسالت خود، در گردآوری انسان‌ها در کنار یکدیگر چشیده است. در روایت‌شناسی، بی‌اعتباری به‌عنوان یک ویژگی گفتمان روایی در نظر گرفته شده است. برای بررسی تحلیلی تطبیقی رمان‌های منتخب، از مفاهیم نویسنده واقعی، نویسنده ضمنی و راوی نامعتبر نظریه وین بوث به‌عنوان چارچوب نظری مطالعه حاضر استفاده شده است. در این مقاله، در بررسی هدف حضور راویان نامعتبر در رمان‌های منتخب، تکنیک‌های روایی مختلف مانند زاویه دید روایت در نظر گرفته شده است؛ زیرا زاویه دید و حضور چندصدایی، در روایت نامعتبر بسیار اهمیت دارد. این تکنیک‌های روایی و راویان نامعتبر در زمینه سیاسی و فرهنگی آثار بررسی می‌شوند تا نقش آن‌ها در ایجاد این نوع از راویان و ذهنیت و عینیت روایت‌هایشان واکاوی شود. بر این مبنای، تحقیق از تاریخ‌گرایی نوین، به‌خصوص نظریه استفان گرین‌بلت، به‌عنوان رویکردی دیگر برای مطالعه حضور و کارکرد راویان نامعتبر استفاده می‌کند تا حضور راویان نامعتبر را در این آثار آشکار سازد. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد راویان نامعتبر این رمان‌ها در بستر شرایط سیاسی اجتماعی جنگ جهانی دوم شکل گرفته‌اند.

واژه‌های کلیدی: استفان گرین‌بلت، تاریخ‌نگاری نوین، راوی نامعتبر، روایت، روایت‌شناسی، وین بوث.

۱. مقدمه

از ابتدای پیدایش بشر، داستان‌سرایی و روایت همواره یار و همراه وی است. به عبارت دیگر، روایت در لحظه به لحظه زندگی انسان حضور دارد و جزء لاینفک زندگی بشر است. همان‌طور که روکانتین، قهرمان رمان تهوع^۱ از سارتر^۲، اشاره می‌کند: «انسان همیشه راوی داستان است. او در احاطه داستان‌های خودش و داستان‌های دیگران قرار دارد و هر آنچه بر وی اتفاق می‌افتد را به واسطه این‌ها می‌بیند و سعی بر آن دارد تا به گونه‌ای زندگی کند که گویا او راوی آن‌هاست» (Sartre, 2000: 61). چارلز تیلور بر این باور است که زندگی بشر متشکل از مجموعه‌ای از سؤال‌هاست که تنها یک «روایت منسجم» می‌تواند پاسخ‌گوی آن باشد (Strawson, 2004: 436). هر فرد روایت خودش یا به بیان بهتر هویت خویش را می‌سازد و آن را زندگی می‌کند. به عبارت دیگر، شخص با گفتن داستان زندگی‌اش به روایت زندگی‌نامه خودش تبدیل شده و معنی زندگی و خلقت خویش را در آن شکل روایی می‌یابد.

تمرکز مقاله پیش رو بر روایت‌شناسی ساختارگرا و روایت‌شناسی رتوریک است تا به مطالعه راوی نامعتبر در رمان‌های منتخب سارتر و مرداک بپردازد. همان‌طور که خود عبارت خاطرنشان می‌سازد روایت‌شناسی ساختارگرا نشانگر این است که چگونه ساختار کلی یک داستان که بیشتر به مفهوم لانگ^۳ است تا پارول^۴ معنای آن را گسترش می‌دهد. بدین‌گونه، این نظریه به بررسی سیستماتیک اجزای روایی می‌پردازد.

از مزایای این روش مطالعاتی، قابلیت آن برای ادغام با دیگر نظریه‌های ادبی به‌منظور انجام دادن مطالعات تطبیقی است. تاریخ‌گرایی نوین با تمرکز بر زمینه و محیطی که آثار ادبی در آن خلق شده‌اند، روشی مناسب برای ترکیب با روایت‌شناسی است. با اندکی دقت در تکنیک‌های روایی به‌کاررفته در ژانرهای مختلف می‌توان رابطه بین نحوه روایت و موقعیت و زمینه آن‌ها را مشاهده کرد. با در نظر گرفتن این نکات، فرصتی ناب برای در کنار هم قرار دادن این دو نظریه نقد ادبی برای رسیدن به نگاهی نو فراهم می‌شود. بر این اساس، مقاله حاضر در نظر دارد با

کمک رویکرد روایت‌شناسی و تاریخ‌نگاری نوین به بررسی تطبیقی حضور راوی نامعتبر در رمان‌های سن عقل^۵ از ژان پل سارتر و ناقوس^۶ از آیریس مرداک^۷ پردازد.

۱-۱. پیشینه تحقیق

منتقدان بسیاری به مقوله روایت‌شناسی و راوی نامعتبر پرداخته و چارچوب‌های نظری خاصی را در اختیار پژوهشگران قرار داده‌اند. منتقدانی همچون ابوت^۸ و پرینس^۹ و بال^{۱۰} خوانشی از درک روایت، چگونگی نگارش آن، تأثیر آن بر مخاطب و تغییر آن در زمینه‌های فرهنگی مختلف فراهم آورده‌اند و نقطه شروع خوبی برای مطالعه روایت‌شناسی هستند. تمرکز تحقیق پیش رو بر «راوی نامعتبر» است، مفهومی که وین بوث^{۱۱} آن را به صورت تئوری درآورده است. علاوه بر بوث، منتقدانی دیگر مانند فلن^{۱۲} و نانینگ^{۱۳} سعی بر گسترش این مفهوم و تصحیح آن داشته‌اند. بیشتر منتقدان به بررسی حضور این نوع راوی در آثاری با زاویه دید اول‌شخص مفرد و در شخصیتی دیوانه، روان‌پریش یا دروغ‌گو پرداخته‌اند (Hansen, 2007: 229). این مطالعه با تکیه بر نظریه بوث پا را فراتر گذاشته و به مطالعه روایت نامعتبر در رمان‌هایی با زاویه دید سوم‌شخص مفرد در شخصیت‌هایی به ظاهر نرمال و عادی می‌پردازد. از سوی دیگر، روایت‌شناسی با رویکردهای ادبی متفاوت یا با زمینه‌های هنری مختلف ادغام شده است؛ ولیکن مطالعه چندانی مبنی بر ارتباط روایت نامعتبر و زمینه فرهنگی و سیاسی آن صورت نگرفته است. علاوه بر این، بیشتر منتقدان بر فلسفه سارتر در آثارش تمرکز کرده و کمتر به ساختار روایی آن‌ها پرداخته‌اند. همچنین، سارتر و مرداک بیشتر به عنوان دو فیلسوف در کنار هم قرار گرفته‌اند تا دو نویسنده.

۲. تعریف مفاهیم تحقیق

۲-۱. روایت‌شناسی

روایت‌شناسی عبارت است از «مطالعه فرم و کارکرد روایت» (Prince, 1982: 4). این رویکرد با نمونه‌های مختلف راوی، مخاطب‌راوی^{۱۴}، تکنیک‌های روایی، مطالعه عناصر ساختارگرایی و

مدل‌های گوناگون ترکیب آن‌ها و آنالیز گفتمانی که به واسطه آن داستان نقل می‌شود سروکار دارد. ریشه روایت‌شناسی بیشتر با فرمالیست روسی و ساختارگرایی فرانسوی مرتبط است که روایت را به مثابه ساختاری سیستماتیک در نظر می‌گیرد. به زعم مونیکا فلودرنیک^{۱۵}، روش‌های نظریه روایی از زبان‌شناسی مدرن و آنالیز سینکرونیک سیستم زبانی الهام گرفته و بر مطالعه چگونگی «تبدیل جملات به روایت» تمرکز دارند (Fludernik, 2009: 8).

۲-۲. راوی نامعتبر

هدف اصلی این مطالعه بررسی «راوی نامعتبر» است؛ مفهومی مرسوم در جهان امروزی که در آن انسان‌ها از سوء تفاهم‌ها رنج می‌برند و ناکارآمدی زبان را در مقصود اصلی‌اش که همان گرد آوردن مردم در کنار همدیگر و از بین بردن آن سوء تفاهم‌هاست دیده‌اند. روایت نامعتبر در روایت‌شناسی به عنوان یکی از ویژگی‌های گفتمان روایی در نظر گرفته می‌شود. این مفهوم نه تنها در داستان، بلکه حتی در دنیای واقعی نیز دیده می‌شود؛ چراکه بشر با بازی با کلمات، افراد را به سمت انجام دادن کارها به نفع خود سوق می‌دهد. تاریخچه راوی نامعتبر به اواخر قرن هجدهم میلادی برمی‌گردد و ثمره ادبیات داستانی مدرن نیست (D'hoker & Martens, 2008: 57). روایت‌شناسان بسیاری به این مقوله پرداخته‌اند و تعاریفی چند از آن ارائه داده‌اند؛ به عنوان مثال، دیوید لاج^{۱۶} راوی نامعتبر را «شخصیت‌هایی خلق شده» می‌داند که قسمتی از داستانی که خودشان نقل می‌کنند هستند. از دید وی، هدف استفاده از چنین راویانی نشان دادن «فاصله میان واقعیت و ظاهر است، اینکه چگونه انسان واقعیت را پنهان یا تحریف می‌کند» (Lodge, 1992: 154).

برای نخستین بار، وین بوث در کتاب خود برخی مفاهیم نقدی همچون «نویسنده ضمنی» و «راوی معتبر و نامعتبر» را معرفی می‌کند. او بر این باور است که خواننده با سه صدای مختلف پاسخ می‌دهد: راوی‌ای که گمان می‌کند خواننده داستان را در همان سطح می‌پذیرد، نویسنده ضمنی که مسئول ساختار روایی و نرم‌ها و ارزش‌هایش است و شخص نویسنده که متن را

نوشته است (Lehtimuki, 2005: 98). به‌زعم او، «نفس ثانوی نویسنده» یا نویسنده‌ی ضمنی به‌صورت شکلی از تصویر ضمنی نویسنده در پشت صحنه است و نسخه‌ی برتری از خود شخص نویسنده و مجزا از وی است (همان، ۱۱۵). بوث راوی نامعتبر را به مفهوم نویسنده‌ی ضمنی ربط داده و به این نکته اذعان دارد که خواننده با درک تضاد بین نظرات راوی و نویسنده‌ی ضمنی، متوجه عدم اعتبار راوی می‌شود. گفتمان راوی نامعتبر این حس را القا می‌کند که خواننده و نویسنده‌ی ضمنی پشت سر راوی با هم در ارتباط هستند (Fludernik, 2009: 27). از دید بوث، با توجه به نوع و حجم تفسیر در دسترس و رابطه‌ی مستقیم مطالب در حوزه داستان، دسته‌بندی متنوعی از راوی‌ها وجود دارد (Booth, 1983: 115). «راوی نامعتبر» یکی از اجزای این طبقه‌بندی است. او زمینه‌ای را برای مطالعه‌ی راوی نامعتبر و انواع آن فراهم آورده و با واژه‌هایی مانند «نامعتبر»، «غیرقابل اعتماد»، «نامنسجم» یا «ناخودآگاه» و «جایز الخطا» به آن‌ها می‌پردازد (Olson, 2003: 95-96). طبق تعریف بوث «وقتی سخنان یک راوی در راستای قواعد یک اثر (به بیان دیگر قواعد نویسنده‌ی ضمنی) است او را معتبر و وقتی این‌گونه نباشد او را نامعتبر می‌دانم» (Booth, 1983: 158).

۲-۳. تاریخ‌نگاری نوین

پس از ظهور پساساختارگرایی، بین منتقدان علاقه‌ی جدیدی به درنظر گرفتن ادبیات به‌عنوان قسمتی از زمینه‌ی فرهنگی گسترده‌تر شکل گرفت. منتقدان تاریخ‌نگاری نوین برای تمرکز بر بعد سیاسی یک متن ادبی اغلب به مطالعه‌ی آن‌ها، در رابطه با برخی متون غیرادبی دیگر و ارجاع به گفتمان یا گفتمان‌های غالب یک دوره‌ی تاریخی می‌پردازند. به عبارت دیگر، آن‌ها یک اثر ادبی را در حوزه‌ی عادت‌ها، گفتمان و مؤسسه‌های اجتماعی که شکل‌دهنده‌ی فرهنگ زمان و مکان خاصی هستند درنظر می‌گیرند. از این واژه قبلاً نیز استفاده شده بود؛ ولیکن این رویکرد به‌واسطه‌ی استفان گرین‌بلت^{۱۷} در دهه‌ی ۱۹۸۰ معنای امروزی خود را پیدا کرد. تاریخ‌نگاری نوین به این نکته اشاره می‌کند که یک اثر ادبی به زمینه‌ی فرهنگی و تاریخی‌ای که در آن خلق شده،

منتسب است و منتقد با تحقیق پیشینه تاریخی یک متن به درکی از آن می‌رسد (Rivkin & Ryan, 2004: 506). استدلال این نظریه این است که آثار ادبی با اجتماع و اوضاعی که در آن خلق شده‌اند، درآمیخته‌اند؛ در نتیجه قسمتی از چرخه اجتماعی بزرگ‌تر هستند. در مجموع، تاریخ‌نگاری نوین متن ادبی را جزء لاینفک زمینه تاریخی و فرهنگی آن می‌بیند و نگرارش مستقلانه آن توسط نویسنده را رد می‌کند. به‌زعم گرین‌بلا «یک اثر هنری محصول مذاکره بین یک خالق یا گروهی از خالقین مجهز به رپرتوار جمعی مشترکی از رسومات و مؤسسات و شیوه‌های جامعه است» (Greenblatt, 1989: 12)؛ بنابراین، یک متن ادبی، ساختار زبانی محدود به زبان و مکان است که بیشتر شامل بعد سیاسی جامعه و بخشی از یک تصویر اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بزرگ‌تر است. به عبارت دیگر، با یک ایدئولوژی یا گفتمان سروکار داشته و ابزاری از قدرت است.

۲-۳-۱. تعریف «بدیهه‌سازی»

در اینجا، مفهوم قدرت گرین‌بلا در مقاله «بدیهه‌سرایی قدرت» و نحوه تحلیل او در آن مدنظر این پژوهش است. از دید او، «بدیهه‌سازی»^{۱۸} به معنی توانایی کنترل مسائل پیش‌بینی‌ناپذیر و تغییر مسائل به نفع شخص است (Greenblatt, 2005: 165). او از قدرت اروپایی‌ها در استفاده از ساختارهای سیاسی و مذهبی و روانی مردم به نفع خودشان سخن می‌گوید و بدیهه‌سازی را منوط به توانایی نقش بازی کردن، تغییر چهره دادن و تغییر دادن خود به دیگری می‌داند (همان‌جا). بر این مبنا، زمینه فرهنگی و سیاسی رمان‌های منتخب برای بررسی تأثیر آن‌ها بر حضور راوی نامعتبر بررسی می‌شوند. این مقاله به مطالعه نقش چندصدایی و تغییر مداوم زاویه دید، خلق ابهام به واسطه روابط قدرت در شکل‌دهی بدیهه‌سرایی و دست‌کاری واقعیت در سطح روایی، به‌خصوص راوی نامعتبر، می‌پردازد.

۳. بحث و بررسی

ژان پل سارتر و آیریس مرداک هر دو در جنگ جهانی دوم شرکت کرده‌اند و نوشته‌هایشان تحت تأثیر فاجعه‌های آن است. دیوید کوت^{۱۹} در مقدمهٔ رمان تعلیق از سارتر به این نکته می‌پردازد که بر مبنای زندگی شخصی سارتر می‌توان گفت او «به جست‌وجوی معنای آزادی بشر در قرنی پرداخته که زیر سایهٔ جنگ است» (Sartre, 1986: V). دربارهٔ مرداک نیز می‌توان به این مسأله اشاره کرد که او «در جست‌وجوی پایه‌های اخلاقی جدیدی در دوران اتمی پسا هولوکاست... اولین رمان از سری رمان‌های فلسفهٔ اخلاق‌مدارش را با نام زیر تور در سال ۱۹۵۴ چاپ نموده است» (Greenblatt & et al., 2006: 1841).

با توجه به کمبود مطالعهٔ روایت‌شناسی از رمان‌های سارتر و مرداک، تحقیق حاضر در بازگشایی مسیری نو برای مطالعهٔ روایت‌شناسی آن‌ها پیش‌قدم می‌شود. در اینجا، دغدغهٔ اصلی این تحقیق راویان نامعتبر در پیش‌زمینهٔ جنگ و تعاریف گرین‌بلت از روابط قدرت است. با خواندن رمان‌های سارتر و مرداک احساس نامعتبر بودن در سطح روایی آن‌ها حس می‌شود. اکثر مطالعات، تأثیر جنگ جهانی دوم را در پیدایش راویان نامعتبر رمان‌های سارتر و مرداک نادیده گرفته‌اند. در اینجا، این تحقیق به کمک نظریات روایی بوث و مفهوم قدرت و بدیهه‌سازی گرین‌بلت به دنبال سبک و دلیل حضور چنین راویان نامعتبری است تا رابطهٔ آن‌ها را در زمان تاریخی نگارششان دریابد.

۳-۱. روایت در رمان سن عقل از ژان پل سارتر

رمان سن عقل سارتر اولین قسمت از سه‌گانهٔ او، راه‌های آزادی، است که در اواخر دههٔ ۱۹۳۰ در بوهمی پاریس رخ می‌دهد و خطر وقوع جنگ در طول رمان حس می‌شود. رمان تصویری بی‌طرف و منفصل از شخصیت‌هایی ارائه می‌دهد که از لحاظ احساسی به‌حدی نابالغ، رقت‌انگیز و بیش از اندازه خودمحور هستند و نسبت به وقوع جنگ بی‌تفاوت‌اند (Cox, 2009: 99). سن عقل از زاویهٔ دید سوم‌شخص مفرد نقل می‌شود و هر فصل را راوی‌ای نقل می‌کند

که شانه‌به‌شانه یکی از شخصیت‌ها ایستاده و هرازچندگاهی جایش را عوض می‌کند. بدین‌گونه، راوی جایگاهی ثابت ندارد و در طول داستان جایش را تغییر داده و آنچه را در برابر دیدگانش رخ می‌دهد تعریف می‌کند. در نتیجه، طبق نظریه ژنت^{۲۰}، نوع روایت را می‌توان «هتروداپتیک»^{۲۱}، روایتی که در آن راوی بیرون از جریان روایت است و از بیرون داستان را نقل می‌کند، دانست (Genette, 1980: 68). راوی در کنار شخصیت‌هایی همانند متیو، مارسل، بوریس و دنیل می‌ایستد و فصل‌ها را از دید هر کدام از آن‌ها روایت می‌کند. به عبارت دیگر، این نوع تغییر روایت و داشتن راویان متعدد در فصل‌های مختلف رمان را می‌توان با در نظر گرفتن سطح روایی کل رمان مطالعه کرد. اگرچه سارتر بیشتر بر شخصیت متیو متمرکز است و بیشتر فصل‌های رمان از زاویه دید او روایت می‌شود، هر فصل راوی خاص خودش را دارد. ترتیب روایی فصول از این قرار است: متیو، بوریس، متیو، مارسل، متیو، دنیل، دنیل، دنیل، متیو، متیو، بوریس، متیو، متیو، متیو و متیو. بدین‌صورت، مخاطب روایت در حین تلاش متیو برای فراهم کردن پول با سایر شخصیت‌ها نیز آشنا می‌شود. بدین‌ترتیب، این‌طور به نظر می‌رسد که سارتر پازلی خلق کرده و در کنار داستان زندگی قهرمان داستان، به داستان سایر شخصیت‌ها نیز پرداخته است. با این روند روایت، سارتر نوعی ابهام و رمزآلودگی در روایت به‌وجود آورده است؛ چراکه هیچ نشانی از توالی خطی داستانی متمرکز بر قهرمان یافت نمی‌شود.

۳-۱-۱. بررسی حضور راوی نامعتبر در رمان سن عقل از ژان پل سارتر

فصل اول رمان را راوی‌ای که در کنار شخصیت متیو ایستاده است در خانه مارسل روایت می‌کند. از همان ابتدای داستان، اعتماد نکردن آن‌ها به یکدیگر و پنهان‌کاری‌هایشان به طرق مختلف مشخص می‌شود. با خوانشی از خطوط روایی و آنچه راوی نقل کرده و برای مخاطبش روایت می‌کند می‌توان متوجه کمبود اعتماد و اطمینان شد. نامعتبر بودن راوی در سطوح مختلف مثل انتخاب واژگانش نمایان است. راوی در صفحات ابتدایی سن عقل

می‌گوید: «متیو و مارسل به این توافق رسیده بودند که همه‌چیز را به هم بگویند» (Sartre, 1945: 12)؛ اما در ادامه روایت، مخاطب به این مطلب می‌رسد که آن‌ها نه تنها عواطف و افکارشان را با هم در میان نمی‌گذارند، بلکه در ارتباط با یکدیگر هم دچار مشکل هستند. بدین‌گونه، اعتبار روایت راوی هم محل شک و تردید قرار می‌گیرد. علاوه‌براین، اگرچه احساس می‌کنند چیزی از درون آن‌ها را آزار می‌دهد، پاسخ درستی به هم نمی‌دهند؛ حتی وقتی متیو از مارسل می‌پرسد چه چیزی ناراحتش کرده، او از جواب دادن طفره می‌رود؛ سپس، قولشان را به او یادآوری می‌کند و می‌گوید: «یه چیزی توی فکرته. مارسل، مگه قرار نداشتیم با هم روراست باشیم؟» (همان‌جا)؛ اما او این‌گونه پاسخ می‌دهد که «کاری از دست برنمیاد و فقط ناراحت می‌کند» (همان‌جا). پاسخ او در کنار نوع رفتارشان نشان‌دهنده نبود ارتباط بین آن‌ها و از بین رفتن آن عشق بزرگی است که نسبت به هم داشتند. مارسل حاملگی خود را از متیو پنهان می‌کند و متیو نیز خود را در افکارش منزوی کرده است. به عبارت دیگر، برخلاف گفته راوی، مخاطب راوی با این امر مواجه می‌شود که شخصیت‌ها با هم روراست نیستند و بیشتر افکار و احساساتشان را از هم پنهان می‌کنند.

هنوز داستان متیو و مارسل به سرانجام نرسیده است که یک تغییر زاویه دید در فصل دوم رخ می‌دهد و راوی در کنار شخصیت بوریس قرار می‌گیرد. اولین جمله این فصل با نظر بوریس درباره متیو شروع می‌شود: «بوریس دستمال سفره قرمز را ورنانداز کرد و به متیو دلارو فکر کرد. "او دوست خوبی است"» (همان، ۲۶). در اینجا علاقه شدید بوریس به متیو نشان داده شده و رابطه بوریس و لولا به تصویر کشیده می‌شود. درست مانند رابطه متیو و مارسل، آن‌ها نیز با یکدیگر روراست نیستند و راز دلشان را با هم در میان نمی‌گذارند. آن‌ها اکثراً درباره متیو با هم صحبت می‌کنند و لولا حسادتش را نسبت به علاقه بوریس به متیو نشان می‌دهد. اگرچه تغییر زاویه دید در ابتدای فصل خواننده را سردرگم می‌کند، به نظر می‌رسد که شخصیت متیو به صورت غیرمستقیم در حال پرداخته شدن است.

در ادامه، دو فصل بعدی به متیو اختصاص دارد و مخاطب با ثبات روایت احساس راحتی می‌کند که ناگهان تغییر زاویه دید دیگری رخ می‌دهد. در فصل پنجم، راوی در کنار شخصیت مارسل می‌ایستد و شخصیت مارسل، تلاشش در کنار آمدن با حاملگی و احساسش نسبت به آن و حس تنفرش نسبت به متیو بیان می‌شود. او متیو را با دنیل مقایسه می‌کند و به این نتیجه می‌رسد که رابطه‌اش با دنیل بهتر است؛ چراکه او باعث می‌شود خودش را دوست بدارد. راوی دوباره به قرار متیو و مارسل به گفتن حقیقت به هم اشاره می‌کند اما مارسل می‌گوید: «چطور بهش بگم؟ اون اصلاً از من چیزی نمی‌پرسه» (همان، ۸۸). حتی در قسمتی دیگر راوی به این نکته اشاره می‌کند که «آنها توافق کرده بودند که همیشه همه چیز را به هم بگویند اما این قول بیشتر به نفع متیو عمل کرده بود» (همان‌جا). در فصل هفتم رمان نوبت به شخصیت دنیل می‌رسد که در فصول قبل معرفی شده بود. در اینجا مشخص می‌شود که او آن شخص دلسوز و فرشته‌ای که مارسل و مادرش می‌شناسند نیست، بلکه او آدمی است که می‌خواهد به اطرافیانش آسیب برساند، از گربه‌هایش گرفته تا متیو و مارسل. برخلاف برخورد مهربانش با مارسل، در اینجا قسمت تاریک وجودش هویدا می‌شود که هیچ نشانی از عشق و اهمیت نسبت به مارسل و متیو در آن نیست؛ بنابراین، تغییر زاویه دید به سمت دنیل این فرصت را به مخاطب روایت می‌دهد تا او را بهتر بشناسد و ببیند شخصیت‌ها آنچه نشان می‌دهند نیستند.

این تغییر زاویه دید تنها در ابتدای فصول رمان رخ نمی‌دهد، بلکه گاهی حتی درون آن‌ها نیز دیده می‌شود؛ به عنوان مثال، درحالی‌که در فصل هفتم راوی در کنار دنیل ایستاده، تعدادی تغییر زاویه دید به سمت شخصیت متیو نیز دیده می‌شود. همان‌طور که گفته شد در این قسمت دنیل خودش را به عنوان شخصی نشان می‌دهد که به دوست داشتن متیو و مارسل تظاهر می‌کند، درحالی‌که در باطن از آن‌ها متنفر است. از همان ابتدای فصل، تصمیم سنگدلانه وی برای غرق کردن گربه‌هایش نقل می‌شود و وقتی بدون انجام دادن این عمل به آپارتمانش بازمی‌گردد با متیو مواجه می‌شود که برای درخواست پول نزد او آمده است. وقتی متیو درباره سلامت گربه‌ها از او می‌پرسد زاویه دید به سمت او می‌چرخد که با خود فکر می‌کند «حتماً با

خودش فکر می‌کند چه آدم عجیب‌گرایی هستم که نگران گربه‌هام. برایش منطقی‌تره اگر نگران بچه بودم» (همان، ۱۱۸). متیو به دوگانگی شخصیتش فکر می‌کند که نگران گربه‌هاست تا بچه‌ای که با مارسل در راه دارد؛ اما نمی‌داند فقط او این‌گونه نیست. دلیل نیز این دوگانگی را با نقشه‌اش برای غرق کردن گربه‌ها و بعد تیمار زخمشان نشان می‌دهد. این بی‌اعتمادی به شخصیت دنبال در فصل‌های بعدی نیز دیده می‌شود و این امر باعث می‌شود خواننده به این شخصیت اعتماد نکند.

این تغییرات زاویه دید در سن عقل به میزانی است که در جمله‌ای از فصل هشتم، زمانی که برون، متیو را به ملحق شدن به حزب کمونیست تشویق می‌کند و او به برون پاسخ می‌دهد، حس مخاطب روایت نسبت به آن بیان شده است: «من تمام حس واقعیت را از دست دادم. دیگه هیچی به نظر واقعی و حقیقی نمیاد» (همان، ۱۵۳). این تکنیک روایی نوعی مرموز بودن و رمزآلودگی را در فضای کلی رمان به وجود می‌آورد؛ چراکه جایگاه هیچ‌کدام از شخصیت‌ها برای خواننده قابل اعتماد نیست و او با این نسبی بودن روایت‌ها دچار گیجی و سردرگمی می‌شود؛ علاوه‌براین، این رمزآلودگی نزدیک به زمینه جنگی سن عقل است و به‌خوبی با این تکنیک روایی نشان داده شده است. بدین معنا که پریشانی و حضور چندصدایی در یک موقعیت جنگی با این تغییر زاویه دید، به واسطه گرفتن آن ثبات روال عادی زندگی از قربانیان اصلی جنگ، مردم عادی، به تصویر کشیده شده است.

۳-۲. روایت در رمان *ناقوس* از آیریس مرداک

رمان *ناقوس* از آیریس مرداک دومین اثری است که برای بررسی تطبیقی در این مقاله در نظر گرفته شده است. مرداک تمامی مشخصه‌های رمان رئالیستی را در *ناقوس* به کار برده و نه تنها دودلی و دغدغه‌های یک شخصیت، بلکه گروهی از شخصیت‌ها را به تصویر می‌کشد که در مکانی دورافتاده، امبرکورت، با خواسته‌ها و ضعف‌هایشان زندگی می‌کنند (De Melo Araujo & Vieira, 2011: 77). این شخصیت‌ها روابط تنش‌زایی را به خاطر تفاوت‌ها و

ناتوانایی هایشان در پذیرفتن یکدیگر تجربه می‌کنند و از این ناتوانی در خلق روابط پر از عشق و صبوری رنج می‌برند (همان‌جا). بررسی تکنیک روایی این اثر ادبی نشان می‌دهد که ترکیبی از صدای روایی دانای کل و دیدی درونی از شخصیت‌ها به کار گرفته شده و این امر نشانگر ماهیت نسبی داستان‌سرایی و تنهایی گریزناپذیر انسان‌هاست (Sulcas, 1988: 36).

همانند رمان *سن عقل*، زاویه دید *ناقوس* نیز سوم‌شخص مفرد است و هر فصل آن به واسطه روای‌ای نقل می‌شود که نزدیک به یکی از شخصیت‌ها ایستاده و اغلب مکان ایستادنش را تغییر می‌دهد؛ بنابراین، راوی جایگاه ثابتی برای روایت ندارد؛ چراکه با تغییر جایگاهش رخدادها را تعریف می‌کند. در نتیجه، نوع روایت این رمان هم مانند رمان *سن عقل* هترودايچتیک است. راوی در کنار شخصیت‌هایی همانند دورا و مایکل و توبی می‌ایستد و روایتش از هر کدام از فصل‌ها را از دید یکی از آن‌ها انجام می‌دهد. در اینجا نیز، این نوع تغییر روایت و داشتن راویان متعدد در فصل‌های مختلف رمان را می‌توان با در نظر گرفتن سطح روایی کل رمان مطالعه کرد. اگرچه مرداک بیشتر بر شخصیت دورا تمرکز دارد و بیشتر قسمت‌های رمان را به زاویه دید او اختصاص داده، هر فصل راوی خاص خودش را دارد. ترتیب روایی فصول از این قرار است: دورا، دورا، دورا، توبی، دورا، مایکل، مایکل، مایکل، دورا، توبی، توبی، دورا، دورا، دورا، دورا، مایکل، توبی، مایکل، دورا، دورا، دورا، دورا، مایکل و مایکل. بدین صورت، این‌طور به نظر می‌رسد که همانند سارتر، مرداک نیز در رمانش پازلی خلق کرده و در کنار داستان زندگی قهرمان اصلی داستان به معرفی سایر شخصیت‌ها نیز پرداخته است. با این روند روایت، وی نوعی ابهام و رمزآلودگی در روایتش به وجود آورده است؛ چراکه هیچ نشانی از توالی خطی داستانی متمرکز بر قهرمان نیست.

۳-۲-۱. بررسی حضور راوی نامعتبر در رمان *ناقوس* از آیریس مرداک

فصول ابتدایی *ناقوس* با همراهی راوی با دورا آغاز می‌شود و از همان ابتدا مشکلات زناشویی او با پل و ارتباط نادرست آن‌ها همچون مارسل و متیو در *سن عقل* مشخص می‌شود؛ مثل

مارسل که دوستی مثل دنیل را برای تنهایی‌اش پیدا کرده، دورا نیز با نوئل اسپنر دوست شده است. نوئل نیز مانند دنیل، در انتهای داستان خودخواهانه عمل می‌کند و برخلاف ادعای همیشگی‌اش که حامی و فرمانبردار دوراست، با آمدن به امبرکورت باعث بروز مشکلاتی هم برای جامعه آنجا و هم دورا می‌شود. متأسفانه فصلی از رمان به او اختصاص داده نشده است تا مخاطب به شناخت بهتری از این شخصیت برسد. تصویری که راوی از پل گرینفیلد در اختیار خواننده قرار می‌دهد از دید دورا و سرشار از پیش‌داوری‌ها و قضاوت‌هاست؛ چراکه نوعی ترس و نفرت جای علاقه او را گرفته است. رمان با این پاراگراف شروع می‌شود:

دورا گرینفیلد شوهرش را ترک کرده بود؛ چراکه از او می‌ترسید. شش ماه بعد نیز به همین دلیل تصمیم گرفت دوباره نزد وی بازگردد. نبود پل و نامه‌ها و تلفن‌هایش و توهم شنیدن صدای پایش در پله‌ها شکنجه بزرگ‌تری بود. دورا احساس گناه می‌کرد و با حس گناه ترس سراغش آمد. درنهایت، به این تصمیم رسید که زجر حضورش بهتر از نبودش است (Murdoch, 2000: 1).

راوی حتی دلیل ناراحتی و تمام ناکامی‌های دورا و نیمه رها کردن تحصیلاتش را در ازدواج با پل می‌بیند. پلی که خود را مالک همه‌چیز و همه‌کس در زندگی‌اش می‌داند و حتی بچه خواستنش نیز از این حس مالکیت بیمارگونه‌اش می‌آید. حتی راوی او را فردی خشن معرفی می‌کند: «دورا از همان ابتدا می‌دانست که پل آدم خشنی است. درواقع، این یکی از جذابیت‌های او برای دورا بود» (همان، ۵). بعد از مدتی از ازدواجشان، دورا قدرت پل را به‌شکلی متفاوت می‌بیند و از این خشم و رفتارهای سلطه‌گرس به ستوه آمده و حس می‌کند آرامش و خوشی از زندگی‌اش رخت بر بسته است. تمامی این تصویرسازی‌ها در طول رمان از سمت شخصیت دورا، از پل در ذهن مخاطب تصویری ناخوشایند ساخته و او را شخصیت منفور رمان می‌بیند. این در حالی است که با پیش رفتن داستان و حضور پل در داستان و اشاره‌های مختلف به او و دورا در قسمت‌های گوناگون، تناقضی بین روایت راوی در ابتدای رمان و قسمت‌هایی که شانه‌به‌شانه در کنار دورا ایستاده دیده می‌شود. پل نه تنها آدم

بی‌احساسی نیست، بلکه حتی نامه‌های دورا را همیشه در کیف پولش همراه خود دارد و برخلاف آن تصویر خشن از وی، بیشتر مشغول مطالعه و تحقیقاتش است. حتی وقتی سربه‌هوایی دورا باعث جاماندن وسایلش در قطار می‌شود، فقط با نگاهی ناراحتی‌اش را بروز می‌دهد و برخلاف تصویر ارائه‌شده از او در فصل نخست، هیچ ضرب و شتمی صورت نمی‌گیرد. روایت حتی به‌نحوی پیش می‌رود که عامل ناراحتی دورا را خود او نشان می‌دهد؛ چراکه هیچ هدفی در زندگی نداشته و حتی با آدم‌های مختلف به پل خیانت می‌کند. بر این اساس، اعتماد مخاطب به روایت سلب شده و روایت راوی برای وی نامعتبر می‌شود؛ چراکه نمی‌توان از این تناقضات به شناخت درستی از این دو شخصیت رسید.

علاوه‌براین، به‌جای تمرکز بر یک داستان و تصویری منسجم از آن، تغییر زاویه دید به سمت شخصیت‌های دیگر و مسائلشان نیز در *ناقوس رخ* می‌دهد. پس از سه فصل نخست و معرفی دورا و پل، راوی در فصل چهارم تغییر مکان داده و در کنار شخصیت توبی می‌ایستد. توبی تحت تأثیر سخنرانی جیمز تیر پیس در مدرسه‌شان تصمیم گرفته به امبرکورت برود تا برای مدتی در میان مردم «مقدسی» کار و زندگی کند که دنیا و امیالش را کنار گذاشته‌اند. ادامه داستان تصویری برخلاف آن تصور پاک و منزّه از امبرکورت و مردمانش در این فصل آشکار می‌شود؛ مثلاً سرپرست این جامعه، مایکل، گذشته‌ای شرم‌آور دارد و هنوز با امیالش کلنجار می‌رود و حتی گاهی پا را از حد و حدود یک کشیش فراتر می‌گذارد و رفتاری نامتعارف از خود نشان می‌دهد؛ بنابراین، مخاطب باز هم سرخورده شده و اثری از آن جامعه مقدسی که راوی به‌تصویر کشیده نمی‌بیند. بدین‌صورت، باز هم نامعتبری راوی برای خواننده مسجل می‌شود. در فصل بعدی، خواننده با تغییر زاویه دید دیگری مواجه می‌شود و دوربین راوی دوباره به سمت شخصیت دورا و وضعیتش در امبرکورت می‌پردازد و داستان زندگی توبی نیمه رها می‌شود. مخاطب باز با سرخورده‌گی دیگری روبه‌رو می‌شود؛ چراکه دوباره دورا و مشکلاتش در این جامعه کامل توصیف نشده که تمرکز راوی به سمت مایکل می‌رود. این بی‌اعتباری که به آن اشاره شد، حتی در قسمت‌هایی که راوی در کنار شخصیت مایکل ایستاده

نیز دیده می‌شود. در فصل ششم، او با صدایی بلند و عجیب بیدار می‌شود و وقتی از پنجره به بیرون می‌نگرد گروهی از اهالی صومعه را می‌بیند که جسدی را از رودخانه بیرون می‌کشند و فکر اینکه خود راهبه‌ها آن شخص را به قتل رسانده‌اند، ترس بر اندامش می‌نشانند. راهبه‌هایی که در رمان به صورتی خیلی مرموز به تصویر کشیده می‌شوند و حتی در این قسمت به مثابه قاتلانی هستند، در انتهای رمان جان کاترین را نجات می‌دهند و حتی با رویی باز و گشاده با توبی رفتار می‌کنند.

گذشته ننگین مایکل نیز در این قسمت آشکار می‌شود و برخلاف تصور سایرین که او را پاک و منزّه و عاری از هرگونه گناه می‌دانند این بعد تاریک وجود او مشخص می‌شود. همچون شخصیت دنیل در *سن عقل*، مایکل نیز حس واقعی خود را نسبت به اطرافیانش در قسمت‌هایی که راوی نزدیک وی ایستاده نشان می‌دهد؛ با این تفاوت که آن بدجنسی و بدطینتی دنیل در وی دیده نمی‌شود.

علاوه بر این تغییرات زاویه دید در ابتدای فصول، این تکنیک روایی در میانه برخی فصل‌های رمان نیز دیده می‌شود؛ به عنوان مثال، در فصل چهارم که راوی در کنار توبی ایستاده، هنگامی که وی به مایکل می‌رسد زاویه دید به سمت او می‌چرخد. گویا راوی برای لحظاتی توبی را رها کرده و در کنار مایکل می‌ایستد تا مکالمه او با جیمز و زیر نظر گرفتن نیک به واسطه فرستادن توبی پیش او مشخص گردد، تصمیمی که مایکل با آن مخالف است. بدین‌گونه، آن تصویر معصوم جیمز در دید توبی به تناقض کشیده شده و هدف اصلی او از آوردن توبی به امبرکورت آشکار می‌شود.

همانند رمان سارتر، *ناقوس* نیز سرشار از تغییرات زاویه دید است و این امر نوعی رمزآلودگی و ابهام در روایت ایجاد می‌کند و اعتبار راوی مدام محل تردید قرار می‌گیرد. به نقل از دوملوآروژه و ویرا^{۲۲}:

«دید» مفهومی مهم در اثر مرداک است و می‌توان در *ناقوس* آن را به دانش و معصومیت ربط داد. دیدن واقعیت آن‌گونه که هست به توانایی فکری زاینده تلاشی

اخلاقی بستگی دارد. تصمیم‌گیری توبی، دورا، مایکل و رئیس صومعه زنان بر مبنای واقعیتی است که می‌بینند و درک آن‌ها از این واقعیت نتیجه قابلیت آن‌ها در دیدن حقیقت است: «من فقط می‌توانم از درون آن دنیایی که می‌توانم ببینم انتخاب کنم. از بعد اخلاقی «دیدن» که به این مفهوم ضمنی دلالت دارد که دیدی واضح و روشن نتیجه تخیلی اخلاقی و تلاشی اخلاقی است» (De Melo Araujo & Vieira, 1995: 163).

۵. نتیجه

با در نظر گرفتن مفهوم «بدیهه‌سرایی» از گرین‌بِلت و اثبات حضور راویان نامعتبر در رمان‌های منتخب سارتر و مرداک، تحقیق به نکته مشترکی بین این دو اثر می‌رسد که همانا زمینه تاریخی آن‌ها و شرایط جنگ جهانی دوم و شرایط پساجنگ است. در رمان *سن عقل* وقوع جنگ در برخی قسمت‌های رمان به وضوح نشان داده شده است؛ در حالی که شخصیت‌های ناقوس در جامعه امن خود و بدون اشاره‌ای به جنگ در جامعه پساجنگ مشغول زندگی خود هستند. وضعیت جنگی در شکل‌گیری شخصیت‌ها و راویان این رمان‌ها بی‌تأثیر نیست؛ از این رو، عبارت «شکل‌گیری شخصیت به واسطه روایت»^{۲۳} گرین‌بِلت را می‌توان در این مطالعه به کار گرفت؛ چراکه قدرت جنگ به قدری است که می‌تواند شخصیت و ماهیت افراد را تغییر داده و آن‌ها را از نو ساخته و از نو بنویسد.

راویان رمان‌های منتخب این مطالعه، برای روایت داستان‌هایشان دیدگاهی ثابت انتخاب نمی‌کنند، بلکه زاویه دیدشان مدام در حال تغییر از شخصیتی به شخصیت دیگر است و با این روش روایت را به صورت پازلی خلق می‌کنند. برخلاف انتظار، این جابه‌جایی متوالی راوی در طول داستان نه تنها روایتی راست و درست به مخاطب نمی‌دهد بلکه نوعی حس رمزآلودگی، درست همانند شرایط جنگی، در داستان ایجاد می‌کند. این در حالی است که نامعتبر بودن راویان نیز با تناقض‌های موجود در گفتارشان و حتی در دیالوگ‌ها و رفتار شخصیت‌ها آشکار می‌شود؛ بنابراین، طبق نظریه بوث، اختلافی بین گفته‌های راوی و نویسنده ضمنی مشاهده

می‌شود و نامعتبر بودن راوی را آشکار می‌سازد. درعین‌حال، این بی‌صدافتی در زمان جنگ صورت می‌گیرد؛ در موقعیتی که هیچ راست‌گویی و درستی‌ای در هیچ‌کس و هیچ سیستمی دیده نمی‌شود و دنیا پر از دروغ‌های واهی و رؤیاهای دروغین برای مردم است. به عبارت دیگر، ایدئولوژی جنگ سرشت بشر را تغییر داده، ماهیت آن‌ها را از نو ساخته و از آن‌ها راویانی غیرقابل‌اعتماد ساخته است. بدین‌صورت، جنگ، نه آشکارا بلکه در خفا، به‌صورت شخصی بدیهه‌سرا در هیئت قدرتی پنهان ظاهر می‌شود و شخصیت‌های رمان‌ها را در کنترل خود می‌گیرد.

پی‌نوشت‌ها

1. Nausea
2. Sartre
3. Langue
4. Parole
5. *The Age of Reason*
6. *The Bell*
7. Iris Murdoch
8. Abbott
9. Prince
10. Bal
11. Wayne Booth
12. Phelan
13. Nünning
14. Narratee
15. Monika Fludernik
16. David Lodge
17. Stephen Greenblatt
18. Improvisation
19. David Caute
20. Genette
21. Heterodiegetic
22. De Melo Araujo & Vieira
23. NARRATIVE SELF-FASHIONIN

منابع

- Booth, Wayne C. (1983). *The Rhetoric of Fiction*. 2nd ed. Chicago: the University of Chicago.
- Cox, Gary (2009). *Sartre and Fiction*. New York: Continuum.
- De Melo Araujo, Sofia, & Fatima Vieira (2011). *Iris Murdoch: Philosopher Meets Novelist*. New York: Cambridge.
- D'hoker, Elke & Gunther Martens (2008). *Narrative Unreliability in the Twentieth-Century First-Person Novel*. New York: Walter de Gruyter.
- Fludernik, Monika (2009). *An Introduction to Narratology*. New York: Routledge.
- Genette, Gérard (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Trans. Jane E. Lewin. New York: Cornell University.
- Greenblatt, Stephen (1989). "Towards a Poetics of Culture". *The New Historicism*. Ed. H. Aram Veese. New York: Routledge. P. 1-14.
- _____ (2005). "Improvisation of Power". *The Greenblatt Reader*. Ed. Michael Payne. Malden: Blackwell. P. 161-196.
- _____ et al. (2006). *The Norton Anthology of English Literature*. 2nd Vol. 2nd ed. London: W.W. Norton & Company.
- Hansen, Per Krogh (2007). "Reconsidering the Unreliable Narrator". *Semiotica*. P. 227-246.
- Lehtimuki, Markku (2005). *The Poetics of Norman Mailer's Nonfiction: Self-Reflexivity, Literary Form, and the Rhetoric of Narrative*. Diss. Tampere University.
- Lodge, David (1992). *The Art of Fiction*. London: Penguin Books.
- Murdoch, Iris (2000). *The Bell*. London: Vintage Books.
- Olson, Greta (2003). "Reconsidering Unreliability Fallible and Untrustworthy Narrators". *Narrative*. 11.1. P. 93-109.
- Prince, Gerald (1982). *Narratology: The Form and Functioning of Narrative*. New York: Mouton.
- Rivkin, Julie & Michael Ryan (2004). *Literary Theory: An Anthology*. 2nd ed. Malden: Blackwell.
- Sartre, Jean-Paul (2000). *Nausea*. Trans. Robert Baldick. London: Penguin Books.
- _____ (1945). *The Age of Reason*. Trans. Eric Sutton. New York: Penguins.
- _____ (1986). *The Reprieve*. Trans. Eric Sutton. New York: Penguins.
- Strawson, Galen (2004). "Against Narrativity". *Ratio*. XVII. P. 428-452.
- Sulcas, Rosalyn Lee. (1988). *Narrative Techniques in the Novels of Iris Murdoch*. Diss. University of Cape Town.